

Fordítás, vagy amit akartok

Szele Bálint: *Szabó Lőrinc*
Shakespeare-drámafordításai

TÓTH LILLA

Szele Bálint Shakespeare drámafordításairól szóló monográfiájának kézbevétele során felmerül a kérdés, hogy mi lehet az, amit még nem írtak meg Shakespeare-ről vagy Szabó Lőrincről, illetve hogy mi a hozadéka ennek a monográfiának az irodalomtudományra vagy akár a fordítástudományra nézve. Szele Bálint 2012-es kötete valójában egy olyan korpuszt dolgoz fel filológiai igényességgel, amelyre még nem volt példa a magyar fordítás szakirodalmában. A monográfia ezen kívül fontos és részletes szakirodalmi bázist mozgósít, nemcsak a műfordítást illetően: egy pillanatra sem feledkezik meg arról a tényről, hogy a magyar irodalom és műfordítás-irodalom olyan jeles alakjának tollából származnak az általa vizsgált átültetések, mint Szabó Lőrinc. A tény, hogy minden műfordítás szépirodalmi alkotásként talál helyet, annak ellenére, hogy a fordítástechnika bonyolult folyamatai mennek végbe az átültetés során, alapvető jelentőségű Szele Bálint gondolatmenete számára. A fordítás mint szépirodalmilag jelentős szöveg vizsgálata, és a fordítás összetett folyamata – ennek a két elemnek a vizsgálata, a két szempont kiváló ötvözése jelenik meg Szele Bálint 2012-es drámafordításokról szóló monográfiájában.

A mű öt drámára és azok fordításaira koncentrálnak, az *Athéni Timon*, az *Ahogy tetszik*, a *Macbeth*, a *Troilus és Cressida*, a *Vízkereszt*, vagy: *amit akartok* című alkotásokra irányulnak a kérdések. A monográfia előszavában

olvashatjuk a szerző célkitűzéseit, amely nem kevesebbre vállalkozik, mint az öt dráma fordításának komplex elemzésére, „bemutatva Szabó Lőrincet, a műfordítót, a fordítások előéletét, a drámaszövegek reprezentatív részleteit, majd a fordítások fogadtatását és utóéletét” (5.). A kötet első fejezete valóban részletesen ismerteti Szabó Lőrinc műfordítói pályáját, teljesítményét, stratégiáit, illetve Shakespeare-hez fűződő viszonyát. Betekintést nyerhetünk Szabó Lőrinc műfordítói gyakorlatába, megtudjuk, milyen koncepciót követett, mi vagy ki inspirálta fordítói pályája kezdetén. Szele Bálint monográfiájának minden fejezete hivatkozik Szabó Lőrinc gondolataira, ezzel üdítő olvassmányosságot, élményszerűséget nyer a szakmai szöveg. Babits Mihály 1912-es műhelytanulmányában az írja, hogy „Dantét csak költő fordíthatja” (Babits Mihály: *Dante fordítása* [online]. Nyugat, 1912/8. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00102/03282.htm>), Szabó Lőrinc Shakespeare-fordítói munkássága pedig alátámasztja ezt a tételt. Szele Bálint is ezt bizonyítja több ízben. Szabó Lőrinc szintén vallja, hogy „a kitűnő műfordítás kitűnő költészet” (Idézi Szele, 13.). Célja nem kevesebb, mint teljes formai és tartalmi hűség. Tény, hogy ennek az elérése lehetetlen, és Szabó Lőrinc munkásságán is látszik, hogy inkább a tartalmi hűség javára billen a mérleg. Az egyik legérdekesebb tény, hogy „Szabó Lőrinc sohasem fejtette ki műfordítói elveit olyan részletességgel, mint például Arany vagy Babits” (14.). Természetesen ez nem azt jelenti, hogy Szabó Lőrinc ne írt volna műfordítás szempontjából jelentős tanulmányokat, vagy ne tartotta volna fontosnak a műfordításokat, hiszen magát a keletkezés helyszínét és idejét is megadta, illetve valamely levelezéséből, feljegyzéséből derült ki. Ezeknek az információknak a rendszerezését is elvégzi a monográfia.

Minden elemzés figyelembe veszi a fordítás keletkezésének körülményeit, illetve a fogadtatását és a kritikákat, amelyek feldolgozása részletes, a szerző meglehetősen tájékozott. Az egyes fejezetek a drámafordítások fogadtatását, kritikáit, illetve esetleges utóéletüket is tárgyalják. Fontos és felettebb érdekes szakaszok ezek, szintén fontos eredményei a monográfiának. Szabó Lőrinc drámafordításai – ahogy Szele Bálint könyvéből megtudjuk – többnyire pozitív kritikát kaptak, de a korabeli műfordítás technika nem feltétlen díjazta azt az eljárást, miszerint Szabó Lőrinc olyan Shakespeare-világot teremtett, amely nem riad meg a huszadik századi megoldásoktól. Szabó Lőrinc, attól függően, mit kívánt meg a szöveg, köznapi, trágár vagy akár lírai megoldásokat alkalmazott.

Valójában azonban Szele Bálint könyvének legfőbb feladata Szabó Lőrinc Shakespeare-drámafordításainak valamely műfordítói technika alapján történő vizsgálata. Szele többnyire komparatív módszerekkel dolgozik: érdeme abban is megmutatkozik, hogy nem szorítkozik csupán a hagyományos, az eredetit és a fordítást összehasonlító módszerre, hiszen felhasználja a költő különböző fordításvariációit. Vagy az eredeti szöveget

veti össze a műfordítással, vagy Szabó Lőrinc fordításainak változatait elemzi párhuzamosan, hiszen, mint a szerző jelzi, köztudott, hogy a költő nemcsak szonettfordításait, hanem drámafordításait is javította. A tökéletesítéshez az esetek többségében felhasználta a kontrollszerkesztői javaslatokat, a fordítások így kerültek be az 1955-ös Shakespeare-összes kiadásba. A szerző azonban betartja a címben is jelölt keretet, és nem tér ki más fordítók régebbi (pl. Száz Károly) vagy akár újabb (pl. Nádasdy Ádám) munkáira.

Szele Bálint művéről elmondható, hogy – figyelembe véve a műfordítás mint műalkotás sajátosságait – voltaképp a Klaudy Kinga-féle átváltási műveletek tengelyén, logikájával hasonlítja össze a forrásnyelvi és célnyelvi párokat, de folyamatosan érzékelteti, hogy a műfordítás mindig egyéni feladat, ahol sajátos szempontok érvényesek. Természetesen főként lexikai szintű átváltásokat vizsgál és támaszt alá, az interpretáció során példákkal illusztrálja a gondolatmenetet, ezáltal elemzése érthető. A szerző nem téveszti szem elől, hogy a műfordítás során sokszor a szubjektív megoldás, az alkotói szabadság a mérvadó, például ha a tartalom és a forma ekvivalenciája közt kell döntenet. Ahogy már fentebb említettem, az esetek többségében a költő-műfordító a tartalom ekvivalenciáját tartotta szem elől. Azért is fontosak a kötetben szereplő példák, mert Szabó Lőrinc különösen ügyelt a képvilág, a motívumrendszer átörökítésére vagy egyéni megoldással való helyettesítésére, csak úgy, mint a zeneiség kifejezésének bizonyos mértékű visszaadására is. A megfelelő angol-magyar párok bemutatása, a Szele által bemutatott példák pedig jól illusztrálják a költő-műfordító kreativitását. Szele Bálint több helyen a poétikai, főként verstani fordítási technikákat is elemzi, e tekintetben a legszemléletesebb az összefoglalásban megjelenő táblázat, amely három dráma és azok fordításainak verstani statisztikáját tartalmazza. Ez a táblázat többek közt Szabó Lőrinc formai változtatásainak folyamatát is bemutatja.

Szele Bálint monográfia fontosnak tartja, hogy ne csak a lexikai szinten történő jelentéstartalmak átváltásait vizsgálja, hanem megvizsgálja a szójátékok, illetve hangjátékok fordításban megjelenő megoldásait is. A shakespeare-i szójátékok fordítását az *Athéni Timon* fordításánál részletezi, Carlos Tindemans Shakespeare-kutató vitakijelentéséből kiindulva, miszerint „nincs olyan fordító, aki egy Shakespeare-darab összes szójátékát meg tudná találni; s ha meg is találná, csak egy töredékét tudná lefordítani” (29.). Ebben az esetben Szele Bálint annak a bizonyítására vállalkozik, hogy Szabó Lőrinc drámafordítói tevékenységének nagysága a szójátékok hú visszaadásában is tükröződik.

Mindenképp igaz, hogy a monográfia több szempontból üdítő színfolt a Shakespeare-fordításirodalom terén, emellett pedig a Szabó Lőrinc-életmű elengedhetetlen részét képező műfordítás-irodalom feldolgozásában is. „Szabó Lőrinc Shakespeare-fordítói tevékenységében az elemzések

nyomán két dolog keltheti föl a figyelmünket. Az egyik a műfordítói és a költői tevékenység közötti rendkívül szoros kapcsolat. A másik [...] Szabó Lőrinc Shakespeare-fordítói teljesítményének korszakalkotó jelentősége a magyar Shakespeare huszadik századi történetében”, írja Szele Bálint (122.). Ez alapján viszont annyit hozzátehetünk, hogy Szele Bálint munkássága is kihagyhatatlan Szabó Lőrinc Shakespeare-fordításirodalmának vizsgálata kapcsán. Véleményem szerint nemcsak teljesítette a meghatározott célkitűzéseit, hanem sikerült komplex képet teremtenie Szabó Lőrincről, a műfordító-költőről.

(Simmelweis Kiadó, Budapest, 2012)

